

РОЗДІЛ 3

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

УДК 340.142

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-6/19>

ПРАВОВА ПРИРОДА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СПОРУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СУДОВУ ПРАВОТВОРЧИСТЬ

LEGAL NATURE OF CIVIL LAW DISPUTE AND ITS IMPACT ON JUDICIAL LAWMAKING

Арістова І.В., д. ю. н., професор,
завідувачка кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумський національний аграрний університет

Кравченко І.О., д. ю. н.,
доцент кафедри адміністративного та інформаційного права
Сумський національний аграрний університет

В даній статті розкрито природні підстави виникнення цивільно-правових спорів між його сторонами. До таких підстав автори віднесли конкретні дії сторін, їх слова та вчинки, які на думку однієї чи іншої сторони вважаються незаконними, а відтак – неприйнятними, і з цих підстав вони не дали (не дають) тій чи іншій стороні досягти того блага, на яке сподівалася кожна із сторін спору.

В роботі звертається увага на те, що суд повинен приймати всі міри для урегулювання спірних відносин між сторонами у справі і розглядати по суті лише ті справи, в яких досягти компромісу не вдалося. При цьому, ініціатива в урегулюванні спору повинна належати суду, а не сторонам, як це має місце сьогодні. Саме дане питання є проблемним, оскільки саме воно гальмує процес урегулювання спорів за участі судді, роблячи процесуальне законодавство з цього питання недієздатним.

Безумовно, що слідуючим кроком в питанні практичного втілення принципу верховенства права в правозастосовчу практику сучасного правосуддя в нашій державі є вчення про судову правотворчість. Саме судова правотворчість є реальним кроком на шляху до подолання законодавчих прогалин, застарілості матеріального законодавства, розвитку права та формування єдиної правозастосовчої судової практики. Все це, у свою чергу, прокладає шлях до прецедентної моделі у сфері як цивільного, так і адміністративного та господарського судочинства. За такої моделі судовий прецедент визнається б джерелом права. При цьому, прецедентне право мало б свій вплив лише у справах, де має місце спір про право. Такий напрямок розвитку цивільного процесуального права узгоджувався б із загальною тенденцією щодо поступового зближення континентального та загального права.

Автори приходять до висновку, що загальна частина Цивільного процесуального кодексу України, якою регламентовані права і обов'язки суду щодо судової правотворчості, не узгоджується з особливою частиною даного процесуального закону як на рівні судів першої, так і апеляційної інстанції. Право на судову правотворчість за своїм змістом – це право на справедливість правосуддя, оскільки суд не може урегулювати цивільно-правові спори нормами права, які не ґрунтуються на принципах справедливості, регулярності моральності, не виходячи при цьому за межі норм Конституції України.

Ключові слова: судова правотворчість, правозастосовча практика, законодавчі прогалини, верховенство права, цивільне судочинство.

This article reveals the natural causes of civil disputes between its parties. To such grounds the authors attributed specific actions of the parties, their words and actions, which in the opinion of one or another party are considered illegal and therefore unacceptable, and on these grounds they did not allow (do not allow) one or another party to achieve the good which was hoped for by each of the parties to the dispute.

The paper draws attention to the fact that the court must take all measures to resolve the disputed relationship between the parties in the case and consider in essence only those cases in which no compromise has been reached. At the same time, the initiative in resolving the dispute should belong to the court, not the parties, as is the case today. This issue is problematic, because it slows down the process of dispute resolution with the participation of a judge, making procedural legislation on this issue incapable.

Of course, the next step in the practical implementation of the rule of law in the law enforcement practice of modern justice in our country is the doctrine of judicial lawmaking. Judicial law-making is a real step towards overcoming legislative gaps, obsolescence of substantive legislation, development of law and the formation of a unified law enforcement judicial practice. All this, in turn, paves the way for a precedent model in the field of both civil and administrative and commercial litigation. Under such a model, judicial precedent would be recognized as a source of law. At the same time, case law would have its effect only in cases where there is a dispute over the law. This direction of development of civil procedural law would be in line with the global trend of gradual convergence of continental and common law.

The authors conclude that the general part of the Civil Procedure Code of Ukraine, which regulates the rights and obligations of the court in judicial lawmaking, is not consistent with a special part of this procedural law at the level of courts of first and appellate instance. The right to judicial lawmaking in its essence is the right to justice, because the court can not resolve civil disputes by rules of law that are not based on the principles of justice, regularity of morality, without going beyond the Constitution of Ukraine.

Key words: judicial lawmaking, law enforcement practice, legislative gaps, rule of law, civil proceedings.

Постановка проблеми. Питання щодо виникнення та розвитку цивільно-правових спорів в умовах повсякденного життя завжди цікавило науковців, оскільки в площині судових засідань судді завжди звертають увагу на причини виникнення того чи іншого цивільно-правового спору. Саме алгоритм такого дослідження дає розуміння природи тих чи інших дій чи бездіяльності кожної із сторін, що дозволяє їх ідентифікувати як з точки зору розумності та справедливості, а відтак і їх законності чи

незаконності. Отже, такі дослідження дають можливість зрозуміти не лише логіку виникнення та розвитку таких спорів, але і зрозуміти суть тих наслідків, які настали, порівнюючи їх із тим, на що сподівалася кожна із сторін і які тепер кожна із сторін намагається захистити в суді.

Процедура розгляду кожної такої справи урегульована нормами Цивільного процесуального кодексу України. Разом з тим, процесуальний зміст таких норм дає лише зовнішнє уявлення про судовий процес, оскільки

дані норми регулюють лише можливості сторін по розкриттю змісту засобів доказування в судовому засіданні, а відтак вони не наповнені матеріальним змістом. Таким чином, дана ситуація створює оманливе відчуття простоти судових процесів. При цьому, процесуальні норми права не можуть передавати ту психологічну напругу, яку привносять сторони в судове засідання, де поняття справедливості та законності лунає як в поясненнях однієї, так і іншої сторони, при цьому компроміс відкидається як неможливий. І лише суддя спокійно і урівноважено, неупереджено і професійно, наполегливо і з повагою вислуховує кожну із сторін, досліджуючи зміст кожного доказу, уважно аналізуючи слова і ті факти та обставини, на які посилається кожна із сторін.

Безумовно, архіскладна робота суду полягає в аналітично-оціночній царині досліджених в судовому засіданні доказів, оскільки на їх основі відбувається точне юридичне урегулювання спірних відносин. Таким чином, кожна невдала фраза, кожне невдале правове урегулювання спірних відносин, яке закріплюється в судовому рішенні, дає підстави як одній, так і іншій стороні для оспорювати законність та обґрунтованість судових рішень в апеляційному, а то і касаційному порядку.

Звісно, що одним із найважливіших питань правосуддя є правильне нормативно-правове урегулювання спірних відносин. Даним питанням визначається не лише галузь матеріального права, закон чи його розділ або глава, а і та норма права, на підставі якої суд безпосередньо урегулює спірні відносини. Разом з тим, практика показує, що суди все частіше зіштовхуються з тим, що зміст норм права через абстрактність їх змісту, мають певну змістовну неповноту, нечіткість або суперечливість, а іноді такі норми взагалі відсутні. В таких випадках судді змушені вдаватися не лише до розширеного правотлумачення окремих норм матеріального права та їх правових положень, а і застосовувати правові аналогії, а в окремих випадках і спрямовувати свої погляди у сферу судової правотворчості. Безумовно, що кожен із таких процесів в тій чи іншій мірі привносить в питання правового урегулювання цивільно-правових спорів певну долю новизни і саме в таких випадках суд розвиває право. Але суд не є законодавцем, тому судова правотворчість завжди носить локально-індивідуалізований характер і з цих підстав завжди обмежується конкретною справою. Таким чином, судова правотворчість має місце лише там, де має місце спір про право. Правовою базою судової правотворчості є не лише природне право та його принципи, звичаї, суспільні та моральні цінності, а і норми Конституції України. Саме норми Конституції часто дають можливість для розвитку права, спрямовуючи судову правотворчість в теоретичні її глибини. Ось чому застосування «не розвернутих» норм Конституції в площину розвернутості їх правового змісту по відношенню до конкретного спірного випадку потребує від суддів як креативного мислення, так і професійних знань.

Сьогодні модератором судової правотворчості у вигляді правових позицій є Велика Палата Верховного Суду, яка за своїм процесуально-правовим положенням має можливість спрямовувати не лише всю судову практику в Україні, а і розвивати право та поглиблювати окремі його правові положення. Саме ці питання і досліджуються в даній науковій роботі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безумовним фактом є те, що поведінка кожної із сторін на різних етапах спірних відносин, від причин виникнення такого спору до його розвитку та нормативно-правового урегулювання, завжди носили, носять і будуть носити дискусійний характер.

Практика показує, що особлива дискусія сторін доволі часто спрямована у сферу нормативно-правового урегулювання спірних відносин. Така ситуація обумовлюється

тим, що світ сьогодні розвивається настільки динамічно, що поточне законодавство, яке носить статичний характер, об'єктивно не встигає за таким розвитком. З урахуванням даних обставин, судова практика правозастосування потребує свого розширення, а відтак і виходу на новий рівень, який можливо забезпечити за рахунок судової правотворчості.

Цим питанням та іншим окремим його складовим науковці почали приділяти увагу лише в останні десять-п'ятнадцять років. Серед таких наукових робіт потрібно виділити роботи Я. Романюка (2016) [1], Н. Стедика [2], Д. Ясинка [3], І. Кравченка [4], Ю. Рябченка [5], С. Запари (2021) [6], П. Комар [7], Г. Тимченко, Ю. Котвяковського [8], М. Курила [9], М. Ясинка (2022) [10]. Сьогодні науковці доволі впевнено розвивають вчення про судову правотворчість, яке у свою чергу закладає правові основи щодо сучасної моделі прецедентного права в нашій державі.

Метою статті є теоретичне дослідження правової природи цивільно-правових спорів та пов'язаних з ними процесуально-правових особливостей судової правотворчості в цивільному процесуальному праві України.

Основні результати дослідження. Як би це не було дивним, але жодна людина не може уникнути стресових ситуацій. Найчастіше підставами до таких стресів є невдоволення поведінкою інших людей наслідок їх дій чи бездіяльності, сказаних слів чи мовчання, недотримання тих чи інших домовленостей, на результат яких ми сподівалися. В таких випадках кожне наше невдоволення супроводжується певними словесними претензіями, на які ми хочемо отримати відповідь, і не факт, що ми будемо задоволені такою відповіддю. Так формується механізм спірних ситуацій, які в подальшому стають основою цивільно-правових спорів. Безумовним фактом є те, що кінцева мета кожної спору, незалежно від того, став він предметом судового розгляду чи ні, полягає у намаганні досягти «своєї справедливості». Оскільки змістовна суть поняття «справедливість» для кожної із сторін спору часто носить індивідуальний характер. В той же час, на рівні суспільства поняття справедливості втілюється в норми права, які за рахунок своєї статичності здатні регулювати суспільні відносини в довготривалій перспективі. Ось чому кожен предмет спору у сфері цивільних сімейних, земельних, трудових чи житлових відносин кожна із сторін співвідносить до змісту тих чи інших норм права, доказуючи, що саме такий «стандарт справедливості» законодавець і закріпив в тій чи іншій нормі права і що суть такого «стандарту» підтверджується засобами доказування, які досліджені безпосередньо в судовому засіданні. Таким чином здається, що процес досягнення справедливості у цивільно-правовому спорі є заняттям простим і легким. Безумовно, що це виглядає так, якщо розглядати даний процес з точки зору його зовнішньо-правової суті. Якщо ж розглядати цивільно-правовий спір з точки зору внутрішніх відносин сторін, які часто є складними і неоднозначними як на стадії виникнення конфлікту, так і його розвитку та тими наслідками, які переросли у відкрите протистояння, де кожна із сторін відкидає всякі умовності «кидаючи» на вітвар «перемоги» всі без виключення аргументи і факти, і в цьому конфліктному хаосі відразу зрозуміти, яка із сторін є добросовісною у своїй поведінці доволі складно, оскільки кожна із них, аналізуючи спірну ситуацію, бере до уваги лише ті чи інші факти «неправомірної» поведінки іншої сторони. Свої ж дії розглядаються лише як відповідь на «неправомірну» поведінку свого процесуального супротивника. Це є об'єктивним процесом, в якому практично відсутня самокритика та неупереджена оцінка щодо своїх дій. Така ситуація створює ефект безумовної правоти, і з цих підстав особа починає вірити лише у «справедливість» своєї поведінки по відношенню до іншої сторони спору. Такий алгоритм «справедливості» особа починає проектувати на своїх близьких, друзів, зна-

йомих, товаришів, які починають сприймати спір з точки зору справедливості його оратора. Саме з цих підстав такі особи стають на «захист справедливості» стаючи свідками у справі як по відношенню до позивачів, так і відповідачів. Така комунікативна підтримка остаточно переконує кожну із сторін в тому, що саме їх права та інтереси потребують судового захисту.

Це і є тією першою частиною цивільно-правового спору, в основі якої лежить внутрішньо-психологічної переконаність у виключності своєї правоти, що безумовно впливає на волю особи, і з цих підстав остання спрямовує свої процесуально-правові дії на досягнення того блага, яке на її думку вона втратила (чи може втратити) через «неправомірну» поведінку іншої сторони.

На цьому етапі важливу роль відіграють адвокати. Вислуховуючи претензії, потенційного позивача, адвокат повинен об'єктивно і чітко дати юридично-правову оцінку всім фактам і обставинам. Визначити як «сильні» так і «слабкі» сторони в позиції свого клієнта, співвідносячи всю доказову інформацію не лише по відношенню до тих чи інших норм права, але і судової практики Верховного Суду. Нажаль науковці мало приділяють уваги даній стадії приватної підготовки справ до судового розгляду, оскільки вона лежить за межами судового процесу. Разом з тим, вона є надзвичайно важливою, бо саме на цій стадії внутрішнє переконання позивача часто набуває особистої, внутрішньої монументальної «справедливості», і індульгенцію такої справедливості часто їм надають адвокати. Ось чому ця частина позасудового внутрішнього переконання особи у правоті своєї поведінки часто залежить від професійного, життєвого та практичного досвіду адвоката, оскільки саме адвокат формує у сторін юридично-психологічну впевненість у свої правоті, закріплюючи в подальшому їхню переконаність в процесуальних документах: позовній заяві, відзиві, відповіді на відзив, запереченнях тощо. При цьому потрібно розуміти, що така матеріально-правова переконаність «своєї правоти», яку сформуливали адвокати, часом є настільки потужною, що в подальшому ні суд, ні навіть самі адвокати, не можуть схилити ту чи іншу сторону до компромісу.

Безумовним фактом є те, що конструкція кожного цивільно-правового спору в повній мірі залежить від предмету спору та тих чи інших фактів і обставин, які мали місце в минулому. Адвокати, які часто слідують у фарватері побажань своїх клієнтів, доволі часто не схиляють їх на віднайдення компромісу у сфері цивільно-правового спору. Така ситуація обумовлюється тим, що під час підготовки справи до судового розгляду, вони переконують своїх клієнтів у виключній їх правоті, що часто обумовлювалося не стільки правотою в юридичному спорі, скільки бажанням заробити. З цих підстав адвокати психологічно не можуть перебудувати свою позицію і схилити свого клієнта до компромісу.

Такі ситуації виникають тому, що адвокати часто тлумачать зміст норм права, як і зміст засобів доказування однобоко, часто – в угоду своїх клієнтів, не передбачаючи при цьому жодних інших варіантів. І це при тому, що ситуація під час дослідження судом доказів часто змінюється, а від так змінюється і правове регулювання спору. Але навіть при таких обставинах, коли адвокати вже самі розуміють, що сторона не має перспективи позитивного для неї рішення, все одно сподіваються на «удачу».

На стадії підготовчого провадження спонукати сторони до компромісу міг би суд, оскільки природа суду ґрунтується не на безумовному ухваленні судових рішень, а на судовому розсуді, тобто на «віднайденні» компромісу. Логічно, що суд не є медіатором, але суд все ж зобов'язаний прийняти всі міри до примирення сторін, бо в іншому випадку навіть саме справедливе рішення, з точки зору суду і законодавця, часто не сприймається як справедливе, а це у свою чергу тягне за собою продо-

вження справи на апеляційному, а в окремих випадках і касаційному рівнях. Безумовно є частина справ де компроміс практично не можливий. В таких випадках урегулювання спору потребує безумовно судового рішення. Законодавець намагався урегулювати процесуально-правову процедуру щодо урегулювання спору за участі судді процесуальними нормами права, закріпивши такий процес статтями 201–205 ЦПК України. Ідея безумовно є вчасною і цікавою, але її практичне втілення в життя є не зовсім вдалим, оскільки ініціатива віднайдення компромісу до таких дій належить не суду, а сторонам, які в більшості не розуміють про що йде мова, не знають процедури і правового значення такого урегулювання. Адвокати ж не зацікавлені ще у «додатковій роботі» і саме цим користуються суди. Таким чином, такі процедури майже ніколи не застосовують в судовій практиці. В той же час, законодавець забороняє судам відмовляти особі у розгляді її справи з підстав відсутності законодавства, його неповноти, нечіткості чи суперечливості (ч. 10 ст. 10 ЦПК України). Такі форс-мажорні правові випадки, які більшість вчених називає законодавчими прогалинами, все частіше мають місце в поточному законодавстві. Це обумовлено тим, що законопроекти, які розглядаються і приймаються законодавцем в «турбо-режимі», а відтак такий процес супроводжується законодавчими неточностями, певною неповнотою, чи суперечливістю. Саме з цих підстав на суд лягає безумовний обов'язок по старуванню законодавця відповідно до якого суд за рахунок судової правотворчості зобов'язаний долати законодавчі прогалини з тим, щоб за рахунок оновлених правових понять і положень урегулювати цивільно-правовий спір.

Такий підхід законодавця має місце і на рівні апеляційного провадження, хоча ч. 1 ст. 375 ЦПК України вимагає від суду апеляційної інстанції дотримуватись лише норм матеріального та процесуального права. В той же час, ч. 10 ст. 10 ЦПК України носить загальний характер, а тому її вимоги мають місце і на рівні апеляційного провадження. Таким чином, як в першому, так і другому випадку мова йде не лише про правильне застосування норм матеріального та процесуального права, а і про право на судову правотворчість, яка завжди має місце там, де мова йде про неможливість урегулювання спірних відносин як з підстав застарілості норм права, так і їх неповноти, нечіткості, суперечливості чи взагалі відсутності. В той же час «якщо суд доходить висновку, що закон чи інший правовий акт суперечить Конституції України, то суд зобов'язаний застосувати норми Конституції України, які є нормами прямої дії (ч. 6 ст. 10 ЦПК України, ст. 8 Конституції України). Разом з тим, потрібно розуміти, що норми Конституції України – це загально-універсальні, нормативно-декларативні категорії, які змістовно знаходяться у «нерозвернутому» стані. Це означає, що суд, посилаючись на статтю Конституції, супроводжує таке посилання розширеним тлумаченням даної норми, поглиблюючи її змістовно-правову суть по відношенню до конкретного цивільно-правового спору на основі конституційно-правових принципів, окремих правових положень та понять, суспільних та моральних цінностей. Такі процеси щодо правового урегулювання спірних відносин у сфері нових життєвих реальностей дають можливість до формування різнонаправленої правової новизни та вирішенню на її основі певної правової проблеми, що у свою чергу закладає основи до розвитку права за рахунок судової правотворчості. Дане питання особливо стане гостро після перемоги над російським фашизмом, оскільки Україна за цей час зробила надпотужний крок у своєму суспільному розвитку, який змінив всю суспільно-політичну, виробничо-економічну, військово-технологічну ситуацію в країні і все це потребує як свого осмислення, так і нового правового урегулювання. Основною проблемою в цьому плані буде проблема по подоланню вже занадто

застарілого законодавчого баласту, якого Україна повинна якнайшвидше позбутися, оскільки він уже сьогодні не сприяє, а навпаки – гальмує загальносуспільний розвиток держави. Не дивлячись на це, законодавець об'єктивно не зможе швидко змінити все застаріле законодавство, чого буде вимагати нова реальність. Пришвидшений же законотворчий процес безумовно привнесе в різнонаправлене цивільне, сімейне, житлове, трудове, земельне законодавство не лише нові підходи, а і численні законодавчі прогалини. Таким чином, об'єктивний розвиток суспільних відносин безумовно буде потребувати нових підходів до правозастосовчої практики у сфері цивільного судочинства, де принцип верховенства права, не зможе залишатися виключно у сфері позитивістської теорії права, оскільки залишки жорсткого радянського нормативізму будуть гальмувати не лише розвиток права і цивільного процесуального права зокрема, а і суспільний розвиток держави взагалі. Судова ж правотворчість, як прикладна процесуально-правова модель втілення принципу верховенства права в практичне правосуддя дає можливість сформулювати обриси прецедентного права в Україні, що у свою чергу дає можливість не лише боротися з корупцією в судовій системі, але і розвивати право та формувати єдність судової практики.

Висновки. Цивільно-правові спори не виникають самі по собі. Вони є наслідком неправомірної поведінки як привило обох сторін, оскільки кожна із них переслідуючи своє уявлення щодо поняття справедливості, починає діяти в супереч діям іншої сторони, що часто надає цивільно-правовому спору певної агресивності і як наслідок унеможливує процес самопримирення. Ось чому віднайдення компромісу між сторонами за рахунок урегулювання спору за участі судді на стадії підготовчого

провадження є питанням архіважливим, оскільки саме цей шлях дасть можливість як щодо зменшення кількості справ, по яких ухвалюється судові рішення і з цих підстав економії процесуального часу, так і зменшення звернень до апеляційної, а в подальшому і касаційної інстанції. Разом з тим, ідея по урегулюванню спорів за участю судді є безумовно цікавою, але її втілення в життя потребує свого уточнення, де б ініціатива на проведення таких дій належала б не сторонам, а суду відповідно до його природи розсуду.

Вчення про судову правотворчість по суті є новим напрямком розвитку цивільного, адміністративного та господарського процесуального права в нашій державі. Це по суті є прологом до формування в українському правосудді прецедентної моделі судочинства, де судовий прецедент визнається джерелом права. Такий об'єктивний розвиток нашого правосуддя, з урахуванням європейського статусу України, безумовно буде потребувати поєднання нормативістського і прецедентного підходу в правозастосовчій практиці з тим, щоб поняття верховенства права набуло реальних, практичних обрисів. Такий підхід до правозастосовчої практики мав би декілька практичних результатів. По-перше, суворе дотримання судових прецедентів як джерел права було б вкладом у боротьбу з корупційною складовою в судовій системі. По-друге, такий напрямок давав би можливість розвивати право, усуваючи із правозастосовчої практики застарілі, ще радянські підходи щодо тих чи інших понять, положень та принципів, які не відповідають надстрімком розвитку суспільних відносин в нашій державі. По-третє, Україні вкрай необхідно створити єдині стандарти судової практики, які за рахунок судової правотворчості мали б еластичний характер і з цих підстав мали б можливість до постійного оновлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Романюк Я. М. Судова правотворчість в умовах реформування правосуддя: роль Верховного Суду України (доповідь) 24–25 листопада 2016 р. *Вісник Верховного Суду України*. 2016. – № 12. – С. 4.
2. Стецик Н. В. Судова правотворчість: загальнотеоретична характеристика. *Часопис Академії адвокатури України*. 2010. – № 8. – С. 1–6.
3. Ясинок Д. М. Сучасні тенденції «судової правотворчості» в правосудді України. Матер. міжн. наук.-практ. конф. Львів. 14–15 травня 2021 р. Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», ч. 1, с. 111–113.
4. Кравченко О. І. Судова правотворчість в адміністративному судочинстві та її особливості. *Приватне та публічне право*. 2021. № 2. С. 50–55.
5. Рябченко Ю. Ю., Кравцова Т. М. Судова правотворчість в цивільному процесі та її правова природа. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 15–19.
6. Запара С. І. Особливості формування процесуально-правового механізму судової правотворчості та її межі. *Приватне та публічне право*. 2021. № 4. С. 35–40.
7. Комар П. А. Роль судової правотворчості в утвердженні принципу верховенства права : дис. ... док. філос. Вінниця, 2021. 242 с.
8. Тимченко Г. П., Котвяковський Ю. О. Місце правотворчого процесу в понятті «законодавчі прогалини» цивільного процесуального права України. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 26–30.
9. Курило М. П., Ясинок Д. М. Судова правотворчість в цивільному судочинстві та її межі при подоланні законодавчих прогалин. *Приватне та публічне право*. 2022. № 1. С. 9–14.
10. Ясинок М. М. Судове тлумачення та судова правотворчість: поняття та взаємодія. Мат. міжн. наук.-практ. конф. Дніпро, 14–15 січня 2022. С. 37–40.